

2. Галковская, Ю.М. Именник белорусского приграничья: территориальная дифференциация (на материале русскоязычных личных имен жителей Витебщины): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Ю.М. Галковская; НАН Беларуси. Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы. – Минск, 2014. – 25 с.

3. Лисова, И.А. Неофициальная антропонимия Белорусского Поозерья: полиаспектный подход: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / И.А. Лисова; НАН Беларуси. Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы. – Минск, 2016. – 26 с.

4. Ляшкевіч, В.М. Антрапанічная сістэма Віцебшчыны і Магілёўшчыны XVI–XVIII стст. (на матэрыяле мясцовай дзелавой пісьменнасці): аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / В.М. Ляшкевіч; НАН Беларусі; Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа. – М., 2004. – 22 с.

5. Мезенка, Г.М. Віцебшчына ва ўласных імёнах: мінулае і сучаснасць: манаграфія / Г.М. Мезенка, В.М. Ляшкевіч, Г.К. Семянькова. – Віцебск: ВДУ імя П.М.Машэрава, 2006. – 238 с.

6. Семянькова, Г.К. Прозвішчы жыхароў Віцебшчыны: структура, семантыка, геаграфія: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / Г.К. Семянькова; БДПУ імя Максіма Танка. – Мінск, 2002. – 22 с.

7. Скребнева, Т.В. Антропонимикон современного белорусского города в динамическом и социолингвистическом аспектах (на материале русскоязычных личных имен г. Витебска): автореф. дис. ... канд. филол. наук / Т.В. Скребнева; БГУ. – Минск, 2010. – 24 с.

А.Г. Міхалевіч (Мінск)

СТЫЛІСТЫЧАЕ БАГАЦЦЕ АДАСОБЛЕННЫХ ЧЛЕНАЎ СКАЗА Ў ВАЕННАЙ ПРОЗЕ ВАСІЛЯ БЫКАВА

Сярод шматлікіх тэм, якія знаходзілі і зараз знаходзяць адлюстраванне ў беларускай мастацкай літаратуры, адно з першых месцаў займае Вялікая Айчынная вайна. Гэта быў той перыяд, які прынёс многа пакут і гора і па-ранейшаму застаецца ўзорам неймавернай мужнасці і шматлікіх подзвігаў беларускага народа, што і паказана ў празаічных творах Івана Навуменкі, Івана Пташнікава, Івана Шамякіна і іншых аўтараў. Аднак з кагорты апошніх заканамерна выдзяляецца імя Васіля Уладзіміравіча Быкава, чые аповесці “Жураўліны крык”, “Трэцяя ракета”, “Альпійская балада”, “Пастка”, “Мёртвым не баліць”, “Круглянскі мост”, “Пайсці і не вярнуцца”, “Воўчая зграя”, “Абеліск”, “У тумане”, “Сотнікаў”, “Праклятая вышыня”, “Сцюжа”, “Знак бяды” і іншыя аповесці і раманы вызначаюцца высокім грамадзянскім пафасам, актуальнасцю тэматыкі і ўзнятых праблем, займальнасцю сюжэтаў.

Своеасаблівы мастацкі падыход да ваеннай тэмы стаў магчымым у многім дзякуючы творчай індывідуальнасці Васіля Быкава, адметнасці яго таленту. Стыль пісьменніка – эпічны і адначасова аналітычны – дазваляе раскрыць, сярод іншых, праблему выбару на вайне, паказаць чалавека і яго

паводзіны перад знішчальнай сілай жажлівых жыццёвых абставін. І робіць гэта пісьменнік, творча і па-мастацку ўдала падыходзячы да рэалізацыі задуманага. Так, драматызм у паказе пэўных падзей паглыбляецца за кошт аналітычнага іх апісання, адлюстравання ў самых разнастайных, часта жорсткіх абставінах. Адсюль увага праявіцца да гэтых абставін, да гістарычна-канкрэтнай прадметнасці нацыянальнага асяроддзя.

Аналітызм В. Быкава ў сваю чаргу ўзмацняецца дзякуючы глыбокаму псіхалагізму, які прадугледжвае не змяненне і развіццё характараў, а як бы паступовае іх напаўненне. Гэтая асаблівасць творчай манеры дазваляе пісьменніку “агаліць” кожную з’яву, усякае чалавечае пачуццё, вылучыць іх з групы іншых, каб зрабіць апісанне псіхалагічна матываваным і поўным. Таму творы Васіля Быкава вызначаюцца своеасаблівым сюжэтам і кампазіцыяй: героі пастаўлены ў такія абставіны, што яны раскрываюцца як з боку ўчынкаў, так і праз багаты свет сваіх пачуццяў і думак. І дасягаецца гэта ў многім за кошт аўтарскага ўважлівага адбору моўна-выяўленчых сродкаў.

Спецыфіка мовы твораў Васіля Быкава на ваенную тэму праяўляецца перш за ўсё на сінтаксічным узроўні. Тут суіснуюць самыя разнастайныя сінтаксічныя канструкцыі. Частыя складаныя структуры, якія перадаюць на пісьме ўзаемазалежнасць аўтарскага апісання падзей і іх успрыняцця героямі і з’яднанне першых у адно. Гэта становіцца магчымым за кошт шырокага выкарыстання пісьменнікам канструкцый, ускладненых празмернымі з пункту гледжання асноўнай семантыкі паведамлення элементамі. Функцыянаванне згаданых адзінак тлумачыцца тым, што пры нязмушанай гаворцы суб’яднікі пад уплывам абставін і ў залежнасці ад характару моўных зносін засяроджваюць увагу не толькі на змесце, але і на форме выказвання. Акрамя таго, структуры з “лішнімі” моўнымі кампанентамі ў большай ступені здольныя перадаваць дадатковыя сэнсавыя адценні.

Варта адзначыць, што канструкцыі з “празмернасцямі” атрымалі пашырэнне ў творах Васіля Быкава перш за ўсё ў выглядзе канструкцый з адасобленымі членамі сказа. Напрыклад, у апавесці “Пайсці і не вярнуцца” чытаем: *Схіліўшыся* [тут і далей выдзелена намі. – А.М.], *каб ухінуцца ад нізка навіслага голля, Зоська абышла некалькі тоўстых вольх, мацаючы рукой іх шархоткія камлі, і незнарок кінула позірк на прыдуманую далячынь поплаву. Яна зноў палахліва здрыганулася, застыўшы ў нязручнай паставе: цяпер ужо не магло быць сумнення – цераз поплаў з кустоў на яе слядах ішоў чалавек* [1, с. 121]. Згаданыя канструкцыі вызначаюцца пэўнай спецыфікай. Так, для аўтарскай мовы ўласцівы канструкцыі з адасобленымі паясняльнымі і далучальнымі членамі сказа, якія ўдакладняюць, абмяжоўваюць, выдзяляюць ці ўзмацняюць сэнс папярэдніх слоў, даюць дадатковыя заўвагі да асноўнага тэксту ці яго часткі. Яны звычайна ўводзяцца ў кантэкст з дапамогай слоў *нават*,

асабліва: *Хмызняк на ўзлеску паварочваў убок, нават трохі кудысь назад, наперадзе ляжаў бульбяны палетак, а Залоззя нідзе не было відаць* [1, с. 34]; *Тым не менш Рыбак усё ж асцярожнічаў, асабліва пасля няўдалага заходу ў Гліняны, дзе яны, пэўна, трапілі б у рукі немцаў, калі б не адзін дзядзька, сустрэты імі з дровамі* [2, с. 134]. Аднак у мастацкіх тэкстах Васіля Быкава пераважаюць канструкцыі з адасобленымі членамі сказа, далучанымі без дапамогі злучнікаў і злучальных слоў. Часцей за ўсё ў такіх адзінках паясняецца акалічнасць месца, якая паказвае, дзе адбываецца дзеянне, куды ці адкуль яно скіравана, да якой мяжы адбываецца, і выражаецца звычайна прыслоўямі *тут, там; туды, адтуль; справа, злева; спераду, ззаду; далей* і інш. Напрыклад: *Стала відаць поле наўкруг, пагоркі; злева, воддаль ад дарогі, цягнулася па лагчыныцы кустоўе, але гэта, мусіць, у тых месцах, адкуль яны* [партызаны. – А.М.] *уцяклі* [2, с. 184]; *Якраз світала, за вербамі добра сінеў край неба і шарэла аўсянае поле, а аднекуль спераду, з галавы калоны, іх* [палкавую калону. – А.М.] *пачалі расстрэльваць танкі* [2, с. 147]. Такія канструкцыі могуць перадаваць у творы і ўнутраны стан героя. Так, пры апісанні адчуванняў параненага Сотнікава (аповесць “Сотнікаў”), які чакаў з нецярпеннем Рыбака на могілках, пісьменнік уключае канструкцыі з адасабленнем найменняў – атрыбутаў жалбы і нуды: *І раптам Сотнікаву стала надта самотна на гэтых могілках, сярод загарадак, каменя і пахілых крыжоў, гледзячы на якія, ён з маркотай падумаў: навошта?* [2, с. 187]. Дапускае праявіць (перш за ўсё ў мове персанажаў) і ўжыванне ў межах адной канструкцыі, аформленай пад уплывам вуснай гутарковай мовы, адасобленай акалічнасці месца, якая называе населены пункт. Напрыклад, калі Рыбак і Сотнікаў (аповесць “Сотнікаў”) прыйшлі ў хату старасты вёскі Лясіны Пётры Качана і яго жонка расказвае Сотнікаву, як яе муж стаў старастам, яна ўжывае фразу “*А ў нас, у Лясінах, яшчэ ніякага старасты няма*” [2, с. 162].

Ужывае Васіль Быкаў і канструкцыі, у якіх за кошт адасаблення паясняецца акалічнасць часу, выражаная пераважна акалічнаснымі прыслоўямі часу, што ўказваюць на час, калі адбываецца дзеянне: *Праўда, тое было даўно, восенню, пасля яны* [партызаны. – А.М.] *сюды не патыкаліся – кружылі па іншых мясцінах, па той бок шашы, пакуль карнікі не загналі іх зноў туды, адкуль месяц назад выгналі* [2, с. 137].

Спецыфічнымі ў мастацкіх творах Васіля Быкава выступаюць канструкцыі, у якіх паясняюцца акалічнасці спосабу дзеяння. Так, у тэкст аповесці “Сотнікаў” аўтар уводзіць сказы: *Рыбак пералез цераз жэрдку і прайшоў па двары да печы, якая сіратліва, адна на ўсім хутары, тырчала з груды, трымаючы на каптуры свяжукую гурбу снегу* [2, с. 138]; *Скрозь у доле шарэў бильнэг, дзе гусцей, а дзе зрэдку, па каліве, і Рыбак стараўся ісці па ім, там было найменш снегу* [2, с. 181].

Семантычнай насычанасцю вызначаюцца і канструкцыі з адасобленымі азначэннямі. Часцей за ўсё апошнія, якія дапаўняюць апісальную характарыстыку і маюць удакладняльны характар, недапасаваныя і паясняюць азначэнні дапасаваныя: *Спехам насунуўшы кароценькія, да каленяў, штонікі, пакінуўшына пасля мыццё і чыстку зубоў, ён [Сотнікаў. – А.М.] хуценька прашмыгнуў у маміну спальню* [2, с.258–259]. Заўважана, што ў такіх кантэкстах аўтар часта ўжывае словы з памяншальна-ласкавымі суфіксамі, якія маюць ацэначнае значэнне. З дапамогай дадзенага прыёму Васіль Быкаў перадае і ўнутраны стан герояў (Рыбака і іншых), якія, знаходзячыся ў паліцэйскім склепе, раніцай разумеюць, што іх чакае смерць: *Наставаў трудны, мабыць, апошні, дзень іх жыцця, яны ўсе адчувалі тое і прымоўклі, кожны паасобку перажываючы сваю паныласць і сваю бяду* [2, с. 261].

Вялікую функцыянальную насычанасць маюць і канструкцыі з некалькімі адасобленымі членамі. Напрыклад, больш яскраваму апісанню абеліска (аповесць “Абеліск”) садзейнічае менавіта такая сінтаксічная адзінка: *Гэты трохі вышэйшы за чалавечы рост абеліск за якіх дзесяць год ужо некалькі разоў мяняў свой колер: быў то беласнежны, белены перад святамі вапнаю, то зялёны, пад колер салдацкіх прыладаў і зброі; аднойчы праездам па гэтай шашы я бачыў яго зіхотка-срэбным, як крыло рэактыўнага лайнера* [1, с. 286].

Адасобленыя прамыя дапаўненні, рэдкія ў мастацкіх тэкстах, атрымалі ў Васіля Быкава спецыфічнае пунктуацыйнае афармленне: *Вядома, мусіць, можна было б сёе-тое знайсці і ў гэтай бедалагі (куруцу там ці парася), але не да ніткі ж абіраць яе, і без таго ўжо абрабаваную немцамі* [2, с. 152]; *Аднак ён [Рыбак. – А.М.] тут жа адчуў, што не трэба было рабіць гэтага – выяўляць нейкую сваю недасведчанасць хай сабе і ў другараднай справе* [2, с. 157].

Такім чынам, для мастацкага вырашэння задумы Васіль Быкаў своеасабліва і часта ўключае як у аўтарскую мову, так і ў мову герояў твораў на ваенную тэму канструкцыі з адасобленымі членамі сказа. Такія сінтаксічныя адзінкі, з’яўляючыся выразнымі моўна-выяўленчымі сродкамі, служаць для перадачы шматлікіх семантычных і суб’ектыўна-мадальных значэнняў.

Літаратура

1. Быкаў, В. Збор твораў. У 4-х т. Т. 1. Аповесці / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1980. – 432 с.
2. Быкаў, В. Збор твораў. У 4-х т. Т. 2. Аповесці / В. Быкаў. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 447 с.